

ISMERETTERJESZTÉS A GYERMEKEK KÖRÉBEN

Nem szoktam idézetből kiindulni, mégis itt, Juhász Gyula városában, engednem kell a csábításnak, hogy egy Juhász Gyula gondolattal kezdjem előadásomat. Így hangzik: "A gyermek szemé a jövő tükré, jaj annak, aki elhomályosítja." Előadásom témája a gyermek-közművelődés egy igen izgalmas szelete, az ismeretterjesztés. Ezt a témát néhány éve még el sem tudtuk volna képzelni, hiszen úgy gondoltuk, hogy az iskola mindent megold. Ma már tudjuk, hogy az iskolának szüksége van a közművelődésre, ezen belül az ismeretterjesztésre, de még tisztáztuk a kettő viszonyát, nem rendeztük összefüggéseit.

A gyermek-közművelődés az utolsó tíz év eredménye. Amak a réteg igényekre épülő, differenciált munkának köszönhető indulása, amely megtanulta figyelembe venni a korosztályi igényeket, a korosztályi sajátosságokat a differenciált tevékenység kialakítása érdekében. Ebben a rétegfeltáró munkában jöttünk rá arra, hogy nemcsak az ifjúságnak, a közép korosztálynak és az időseknek van sajátos, rendezett és átgondolt közművelődési tevékenységi formát fogadó igényük, hanem az iskola korú gyerekeknek is. Ezekhez a felismerésekhez társult a Nemzetközi Gyermeké 1979-ben, amely hatalmas lendületet adott a már helyenként megkezdett munkának.

Nagyon jó eredmények születtek. Már csak az volt a feladat, hogy ezekből az eredményekből a kampányutáni időre is megmentsünk valamit. Sikerült. Ma már talán ott tartunk, hogy nem azért foglalkozunk csak a gyerekekkel, mert a jövő közművelődésének alanyai, hanem azért, mert a jelen közművelő-

désének feladata, hogy minden réteg sajátos igényére építsen megfelelő tevékenységi formát. A gyerek épp olyan teljes jogú polgára a közművelődési intézménynek, mint a nyugdíjas, vagy mint a ritkán belátogató, igen óhajtott középkorosztálybeli.

Igy született meg az utolsó öt évben a gyermek-közművelődés, és ezen belül az utolsó három évben bontakozott ki a gyermek-ismeretterjesztés ágazata, melynek teljessé válása éppen napjainkban folyik. Melyek a sajátosságai ennek a kiformalódó ágazatnak, melyek a jellemzői, hiszen ha ezeket meg tudjuk fogalmazni, kiformalódását, teljessé válását is elősegíthetjük, meggyorsíthatjuk.

Minden új terület felfedezése, kialakulása hat az egészre. A gyermek-ismeretterjesztés és a gyermek-közművelődés felfedezése igen érdekes eredményeket hozott. Korosztályi sajátosságokra épülő módszerével szinte kínálja a felnőtt-ismeretterjesztés számos elemének kiegészítését, megújítását is. Olyan új elemeket fedezünk fel ebben a munkában, amely kívánatos lenne, hogy meghonosodják az ismeretterjesztés minden ágazatában.

A gyermek-ismeretterjesztést mintegy kezdettől fogva jellemezte egy nagyon intenzív közösségi jelleg. Egyetlen formáját sem lehet elképzelni már előzőleg kialakult közösségi keretek nélkül. Ezeket a kereteket a felnőttek esetében külön meg kellett szervezni. Itt a meglévőkre épült rá az ismeretterjesztés. Vagy adott volt az iskolán belül egy klubközösség.

Adott a gyermek-ismeretterjesztésben mint lehetőség és mint feladat a kreativitás. A gyermek az iskolában verbális, fogalmakra és meghatározásokra építő, módszerében igen egy-sikú képzést kap. Tehát, amit az ismeretterjesztéstől újat várunk a gyerek számára, az a kreativitás, amely ígér egyfajta felüdülést, más megközelítést, és ez a döntő. Tehát a gyermek-ismeretterjesztés mindenképpen kreatív, ez a természetes tulajdonsága, amely egyben azt is jelenti, hogy sokkal rugal-

masabb igényeiben, mint ahogyan az iskolai formák azt lehetővé teszik, mert nem kész ismerettartalmakat közöl, hanem megismerési folyamatokra ad mintát. Az iskolai oktatásban - bármilyen tantárgyról legyen szó - kész megállapításokat, ismereteket kell közölnie a tanárnak, és azt is kell számonkérnie. A közbeeső időben a jó tanár ad olyan feladatot, amely lehetőséget nyújt a gyerek számára - a tanulmányi munkán belül - a kreativitásnak is. Ez az átlag, az ideális átlag. Vannak természetesen szerencsésebb alkatú tantárgyak is, és vannak kiemelkedően jó pedagógusok, rájuk kell számítanunk az ismeretterjesztésben is.

A közművelődésnek meg kell fordítania ezt a gyakorlatot. Tehát meg kell keresni azokat a formákat, lehetőségeket és alkalmakat, amikor nem ismerettartalmakat közöl, hanem megismerési folyamatok mintáit adhatja, és azt is úgy, hogy azt maga fedezze fel a gyerek, amelyeket aztán később közvetlenül elő tud hívni memóriájából, sőt memóriájának kikapcsolásával ösztönösen tud alkalmazni, mint tevékenységi, cselekvési mintát. Ilyenek például a különböző igen jól működő ismeretterjesztő szakkörök, ahol boncolnak, kísérleteznek és a következtetések levonását egészen a gyerekre bizzák.

A kreativitást segíti, sőt a kreativitás egyik feltétele - és természetesen a gyerek korosztályi sajátosságaihoz tartozik a játékosság.

Figyelemmel kell lennünk a gyermek ismeretterjesztésben való részvételének motivációs hátterére. Ezt az iskola nem eléggé veszi figyelembe, mert az iskola kötelező. Az ismeretterjesztésben a gyerekek ugyan úgy nem kötelező részt venni, mint a felnőttek, tehát oda kell figyelni a motivációra. A motivációknak különböző összetevőit érdemes vizsgálni. Mit hozott otthonról? A nemzedéki ellentét belejátszik ebbe a képbe, különösen a felső tagozatosoknál. Azért vesz részt, vagy azért nem vesz részt, mert valamilyen belső feszültség van közte és a családja között, amire ösztönösen így reagál. De

a motivációt nagyon nagy mértékben befolyásolja az osztályfőnök magatartása, az egyes tantárgyak tanárai és nem csak pozitívan befolyásolhatják bármilyen jószándékkal fáradoznak annak sikerén. Legalább amnyi veszélye fennáll a negatív befolyásolásnak. A motivációt az életkorral egyenes arányban egyre erőteljesebben határozzák meg a kortárs közösségek, az azokban uralkodó légkör, a divatok, a baráti és a kialakuló partner-kapcsolatok. Tehát a legfontosabb kérdés a motiváció ennél a rétegnél.

A gyermek-ismeretterjesztésnek van egy sajátossága, amelyre a felnőtt esetében - tulajdonképpen helytelenül - ritkábban szoktunk figyelni; ez pedig az élmény-érzékenység. Mindenképpen két alapvető különbséget kell figyelembe vennünk. Az egyik: a gyereknél az élmény motivál, de van egy másik jelenség is; a rossz élmény, a káros élmény a személyiség sérülését okozhatja. Természetes védekezése a gyerekeknek, hogy a rossz élmények kompenzálására képes egy elaborációs tevékenységgel válaszolni. Ezt a tevékenységet segítheti az ismeretterjesztés, de csak akkor, ha ismeri az adott korosztály, az adott rövid fejlődési szakasz elaborációs tevékenységi formáit, annak árnyalati lehetőségeit.

Fontos korosztályi sajátosság még, hogy a gyerek érdeklődése nem specializálódott, a gyerek "mindenevő". Nem úgy válogat, mint a felnőtt szórakozás és ismeretszerzés között, őt még érdekli mindaz, amit kínálunk neki, nincsenek előítéletei vagy inkább azt mondhatjuk, hogy van még bizalma. A gyerek szórakozásnak fogadja el az ismeretterjesztést is. A felnőtt számára az ismeretterjesztés a munka határán van, un. félszabadidős tevékenység. A gyerek számára ilyen nem létezik. Ha érdekli, akkor számára a szakkör ugyanolyan értékű, mint egy bohóc műsor. Egy kísérletezésnek, önálló kutatásnak lehet olyan elaborációs hatása, mint egy színházi előadás komplex katartikus élményének.

A gyerek érdeklődése nem specializálódott abban a tekintetben sem - csak már az ifjú kor határán találunk eltérést -, hogy milyen témát kínálunk neki. Gyakorlatilag nem aszerint válogat, hogy érdekel, nem érdekel, hanem aszerint, hogy aki közvetíti, abban van-e bizalma, és ez a közvetítő rendszerre is vonatkozhat, nemcsak az előadóra. Ezért nagyon fontos pl. a gyermek-ismeretterjesztésben a sorozatok tervezése. Tulajdonképpen a felnőttnél is megvolna ez, ha használni tudnánk, de a gyereknél döntő szerepe van, mert személyiségének kialakulása még folyamatban van, ezért erősebben kötődik az érzelmi vezetését biztosító személyekhez; felnőttekhez és választott kortársaihoz is.

A gyerek érdeklődése jó értelemben gátlástalan. A felnőtt érdeklődése szemérmes, sajnos a gyerekekben az iskola második osztályától kezdve tapasztalhatjuk már, hogy kezd kiépülni ez a szellemi "szemérmesség". Csupán azért, mert az iskola első osztályától - sőt gyakran már az óvodában - elkezdjük mondogatni a gyerekeknek: "fiam, ezt neked már tudni kellene", s a rosszalló megjegyzést olykor, sőt egyre gyakrabban követi valamilyen szankció. A gyerek még teljesen bizonytalan abban, hogy neki mit kellene tudnia, és mit nem, egyre inkább tart attól, hogy a szokásos választ kapja, tehát nem kérdez, elbizonytalanodik. Attól a perctől kezdve, hogy az iskolában már ez tét, hogy valamit neki tudni kell vagy nem kell tudni - elkezdődik másodikban az osztályozás - abban a pillanatban a gyerek a kérdéseivel, az érdeklődésével befagy, "szemérmessé válik", és kialakul benne a felnőtt szemérmes érdeklődése, annak forrásbeli jártassága nélkül.

A gyerek-ismeretszerzésben a nyitottság a legértékesebb elem, próbáljuk megőrizni ezt a közművelődés eszközeivel! Nagyon nehéz, mert mögötte olyan társadalmi szemlélet, egy olyan oktatási szemlélet van, amely a készségfejlesztést rosszul értelmezve, a követelmény-támasztást rosszul értelmezve épp ez ellen a nyitottság ellen hat minden pillanatban. Olyan napi harc ez, amit már nem is a közművelődés viv, hanem a jó peda-

gógus - osztályfőnök, szaktanár, ismeretterjesztő előadó - a rossz hagyománnyal, a napi munkájában percenként kísértő pedagógiai téveszmékkel.

A gyermek-közművelődés legközismertebb sajátossága talán az a bizonyos romantika-igény. Mindenféle közművelődésben, így az ismeretterjesztésben is hangsúlyoztuk ezt az egy vonást. Valójában nem mi találtuk fel. Felismerték már a cserkészek, aztán folytatták az úttörők, néha emlegetik a pedagógusok, de egyre gyakrabban elégedetlenkedünk vele, mondván, mi ezt nem tudjuk még elég jól csinálni. Az iskolai oktatás keretében sajnos egyre kevesebb lehetőség jut rá, de jutna az úttörőmozgalomban, a közművelődésben, mégis adósság marad.

Nem elegendő csak romantika-igényről beszélni és azt abszolutizálni. Mert a romantika egyik vetülete annak, ami a gyerekekben úgy él, hogy én csinálom, én hozom létre, én teremtem a saját világot, azt a világot, amely azért az enyém, mert minden részletét gondosan felépítettem magam. Ezt hagyni kellene kibontakozni a gyerekekben bátran, mert ez a közművelődés feladata lehet. Nemcsak játékkal, hagyományos játékkal, sokminden egyéb tevékenységben, még a tanulásban, a fogalmi, lexikális ismeretek megszerzésében is lehet szerepe.

Végül pedig nem annyira sajátosság, mint inkább feladat a közművelődésben, a gyermek-ismeretterjesztés számára az integráció folyamatos megteremtése és ápolása. Marx György igen sok energiát áldozott arra, hogy kidolgozza egyfajta integrált oktatás lehetőségét. Hogy egyszer az integrált oktatást meg tudja-e valósítani a társadalom, nem tudható, de egy biztos, hogy az oktatás mellett működő gyermek-ismeretterjesztésnek meg kell oldania az integrálás készségének kifejlesztését a tanulóknak. Szervezzon korrepetálást, mert az értelmes dolog, legfeljebb nem olyan hatékony, mert mindig fáziakésésben van. A rugalmas gondolkodásnak, az állandó élményszerű ismeretkeresés és befogadás képességének, készségének, a képességek kifejlesztésének, készségszintre emelésének az egyetlen esz-

köze, hogy megtanítjuk integrálni az életbe kilépő gyereket.

Milyen korosztályi sajátosságok azok, amelyekre az ismeretterjesztésnek építenie kell? Hol kezdődik az ismeretterjesztés? Melyik korosztálynál? Melyik évfolyamnál?

Nagyon sokszor elhangzik, hogy hol kezdjük el. Hol kezdjük a vizuális nevelést, az anyanyelvi nevelést, hol kezdjük az ismeretterjesztést? Van-e erre megbízható adat, olyan támpont, amely jelzi, hogy itt már elkezdhető. A gyakorlat sajnos nem irányadó, mert még ma is gyakran a felnőttneveléssel azonosítjuk az ismeretterjesztést. Később rájöttünk ugyan, hogy az ifjú korban kezdődik, de azt hittük, hogy csak a már dolgozók számára. Az utóbbi időben létjogosultságot szerzett a tanintézeti ismeretterjesztés, sőt a gyermek-ismeretterjesztés is. Valami olyan megbízható támpontot kellene tehát találni, amely a résztvevők pszichológiai sajátosságára épül.

A gyermekek korosztályi sajátosságainak tárgyalásakor meg kell említeni, hogy az utóbbi időben két alapvető könyv jelent meg. Mindkettőre a korszerű pszichológiai szemlélet jellemző. Az egyik Piaget: Szimbólumképzés a gyermekkorban, a másik hazai szerzők műve, Mérei Ferenc - Binét Ágnes: Gyermeklélektan /Gondolat, 1978./ Magáról az ismeretterjesztésről ugyan egyikben sem esik szó, de mindkét szakkönyv pontosan jelzi azt a pontot, amelynek jellemzői alkalmassá teszik a gyereket ennek a közmívelődési formának a befogadására.

Piaget azt írja említett könyvében, hogy a hároméves gyerek még nem tud beszélgető partner lenni, klinikai módszerrel még nem kérdezhető ki eredményesen. Piaget megfigyeli, hogy van egy határpont, amitől kezdve a kikérdezés módszere eredményes, tehát a gyerek partner. A hároméves gyereket még nem lehet kikérdezni, mert nem tud összefüggően beszámolni az élményeiről, a tapasztalatairól. Ebben a korban a gyerek még befogadni tud és bizonyos verbális reakciókat produkál, de ez még nem összefüggő beszélgetés. A négyéves

gyerek képes arra, hogy beszámoljon, kimondott kerek formában, tehát lezártan, értékelten idézze fel és közölje élményeit; ez egyben azt is jelenti, hogy partner tud lenni bizonyos vonatkozásban a kikérdező számára is. A négyéves kor az a határ, amikor már közösségben játszani tud, partner játékos tud lenni. Engedjék meg azt is, hogy itt saját tapasztalatomra hivatkozva még valamit megemlítsek. Négyéves kor körül már barkochbázni tud egyszerű dolgokról, egyszerű tárgyokról, sőt maga kezdeményezi a játékot a nagyobbakkal, ha már ismeri. Ebben nem oly rég egy rádióban elhangzott előadás is megerősített. Tehát négyéves kor az a határ, amikor már befogadóképes a közösségben kapott ismeretre.

Eszerint megvan a határpont. Itt kell elkezdni azt, amit mi ismeretterjesztésnek nevezünk. Kezdeni, de hogyan? Hiszen végülis tudományos ismeretterjesztésről, tudományos ismeretekről van szó! Engedjenek meg most egy rövid kitérőt. Külföldön, Franciaországban voltam néhány éve tanulmányúton. Szóba került az ismeretterjesztés. Ottani partnereim nem értették, hogy az mi. Megkíséreltem nekik megmagyarázni, de sehogyan sem találtam a megfelelő szót. Az értelmező szótárak segítségével végülis találtam rá kifejezést: "vulgariser". Ez a franciában népszerűsítést jelent. Tulajdonképpen, ha meggondoljuk, mindenféle népszerűsítés veszélyeként ott áll háttérben a vulgarizálás. De amit mi csinálunk, és úgy hívjuk, hogy ismeretterjesztés, az a tudomány népszerűsítése. Minél természetesebb közeget tudunk teremteni a gyakorlati felismeréshez, annál kevésbé áll fenn a vulgarizálás veszélye a népszerűsítés során, annál kevésbé áll fenn a félreértés veszélye.

Annak érdekében, hogy pontosan kössük a korosztályi sajátosságokat és lehetőségeket a kínálkozó módszerekhez, engedjék meg hogy bemutassam Piaget koncepciójára épülő táblázatot a gyermeki intelligencia fejlődéséről. /Lásd 1. sz. táblázat./

Próbáljuk megtalálni a helyét és összefüggéseit annak a bizonyos négyéves kornak. Az érzékszervi mozgások után a játékok születésének ideje következik, majd a mozgásos játékok. Ennél a szakasznál, ha a motivációkat és a kifejlődő készségeket figyeljük, az összehangolt mozgás, majd a tájékozódás, a tárgyak azonosításának készsége és a dolgok megnevezése a leginkább szembetűnő jelenség.

Kétéves kor után megkezdődik a verbális szint, amelynek fő feladata a verbális kommunikáció megkezdése. A mozgásos gyakorló játékok szimbólikus elemekkel gazdagodnak, és hároméves kor fölött, a valódi óvodás korban kialakul a szemléletes gondolkodás korszaka. Ez azt jelenti, hogy a gyerek a körülötte lévő világból tud érvényes tapasztalatot szerezni, és ezzel az érvényes tapasztalattal bánni tud. Ez az a terület, amely nekünk az ismeretterjesztésben igen-igen fontos terület, az iskolás kort közvetlenül megelőző korszak. Hogy mit kell ebben a korszakban megoldanunk? Majdnem többet, mint az általános iskolában. Azon kívül, hogy segítenünk kell az iskolaérettség elérését, itt kell megalapoznunk a későbbi művelődési attitűdöt, a későbbi kapcsolatépítési készségeket.

A negyedik korszak a tulajdonképpeni iskolás kor alsó tagozata, amely a konkrét művelési intelligencia szintje. Ez azt jelenti: a gyerek elvonatkoztatási képessége már annyira fejlett, hogy el tud végezni műveleteket, le tud vonni következtetéseket is, ha az összefüggéseket hordozó tárgyak jelen vannak.

A következő szakaszban megjelenik és kibontakozik az absztrakt művelési intelligencia szintje, ami egyben azt is jelenti, hogy felkészült a felnőttiségre, kialakult a kész ember. Ennek megfelelően "működnek" a különböző játékok, és hozak létre kiteljesedésük feltételeit.

Mi tehát az ismeretterjesztő, az ismeretterjesztés feladata ezekben a szakaszokban? A verbális kommunikáció fejlő-

dése a 4. életévben jut el addig, hogy a gyerek ki tudja fejezni a saját gondolatait, saját élményeit. Itt a gyerekben megjelenik mint motiváció az önkifejezés. Ebben a korban ez viharos élményként jelentkezik rajzban, beszédben és néha még mozgásban is. Az ilyen korú óvodásoktól szinte nem lehet szóhoz jutni. "Szeretném magam megmutatni, hogy látva lássanak!" Ez jellemző rájuk. Ez olyan erős motiváció, hogy szinte nem lehet elfojtani. Ha pedig ez így van, akkor az ismeretterjesztés feladata csakis ehhez kapcsolódhat.

Nagyon fontos néhány készség kialakulása, mert az iskolaérettség feltétele. Ezek közül a legfontosabb a kommunikációs készség megfelelő szintje. Az iskolaérettség feltétele az együttműködési készség. Az iskolaérettség feltétele a kulturális eszközökkel, a kultúrahordozókkal való élni tudás.

Minden hátrányos helyzet az óvodában kezdődik, ezen a ponton, ennek a készségnek a hiányával. Óvónők mesélték, hogy meg lehet állapítani a gyerekről már három éves korban, hogy milyen kulturális közegeből jött. Ahogy a könyvet megfogja, ahogy azt a számára még tárgyat kezeli, ahogy a kultúrahordozók e kiemelkedő jelképes eleméhez kapcsolódik, ahogy a tv-t, rádiót kezeli, beletartozónak érzi az életébe. Itt még lehet segíteni a hátrányos helyzeten. Később egyre nehezebben, mert később a hátrányos helyzet, a készségek hiánya csak halmozódik. Halmozódik az érzelmi szelekció készségének hiánya, halmozódik az együttműködési készség hiánya, a kultúrahordozók kezelésével kapcsolatos készségek hiánya, és halmozódik - veszedelmesen és nyomasztóan - a kommunikációs készség hiánya. Aki tanít, aki általános iskola alsó tagozatában valamilyen munkát végez - napközis nevelőtől az ismeretterjesztőig - az tudja, hogy a legnagyobb gond az általános iskola alsó tagozatában a kommunikációs készség egyenlensége. Arról veszem észre én, mint pedagógus a gyerek hátrányos helyzetét, hogy nem tud beszélni.

Még az óvodáshoz és a kommunikációs készséghez annyit, hogy súlyponti feladat az anyanyelvi nevelés az egész világon. Egész nemzetünk idegennyelvi tudása pedig katasztrófális. Akkor kezdünk idegen nyelvet tanítani a gyerekekkel, amikor már késő. Elkezdődött és nagyon sok helyen elkezdődött már óvodában az idegen nyelv oktatás. Meg is indult a hadjárat ellene. Az Óvodai Nevelésben cikkek sora olvasható.

Kicsit sokat időztem az óvodásoknál, de azért tettem, mert a legfontosabbnak tartom ezt a korszakot. Mint ahogy ebben az időszakban kell elkezdenni a társadalmi szereptanulást - éppen a különböző szimbólikus játékokkal -, és ebben a korban kell elkezdenni az olvasásra nevelést. Az általános iskolában első-második osztályos korában nem azért olvas a gyerek, mert már tud olvasni, komoly olvasástechnikai nehézségekkel küzd. Azért olvas, mert tudja, tanulta otthon, az iskolában tanárától, tanítójától, társadalmi közegében érzékelte; felszívta, hogy az olvasás élményt jelent, élményt ígér, és érdemes megküzdeni az olvasástechnikai nehézségekkel azért, hogy ez az élmény egyszer megszülethessék. Ha a gyereket nem tanítjuk meg erre még az olvasás olvasástechnikai nehézségeinek tapasztalása előtt, akkor lényegesen kevesebb olvasó kamaszunk lesz, mintha megtanítjuk. Nagyon fontosnak tartom, és ez megint ismeretterjesztő feladat, hogy minden óvodás eljusson a könyvtárba.

A következő korszakban, a kisiskolás ismeretszerző tevékenységének jellemzője a világepítés. A világszemlélet alapozása a szó szoros értelmében ekkor megy végbe. A korszak jellemző tulajdonsága a kiváncsiság, amely ezúttal már módszeressé tehető, és ez az egyik legfontosabb pedagógiai feladat. A világepítés ebben a korban már tudományos igényű, ha a gyereket előzőleg nem zavarták meg gólyamesékkal. Felébred a kézikönyvtár és a lexikonok iránti igény, amelyek kíváncsiságát kielégítő ismeretgyűjteményként jelentkeznek. A tapasztalatra épülő hiteles ismeret igényének következménye a személyes ellenőrzés igénye. Vajon kielégítjük ezeket, számolunk velük?

Az ismeretszerzésnek ez a nagyon intenzív, nagyon türelmetlen, mindenbe belekapó szakasza; tulajdonképpen kószolgatás. Vigyázzunk, ne fékezzük le túlzottan csapongó gazdagságát. Legegyen csak széles az az alap, hogy jól meg tudjon állni rajta majd a főléje magasodó építmény! Ez a csapongó kíváncsiság hozzá kapcsolódik egy társadalmi szereptanuláshoz is. Kialakul - úgy 9 éves kor táján - a "saját helyem" keresésének igénye; amely konkrétan a rendszeres értékelés igényében fogalmazódik meg, a szereplés és az azt követő siker visszaigazoló keresésében jelentkezik. A korszak folyamán, különösen a végfelé egyre határozottabbá válik a motivációk között a versengés, amely a szabályjátékok számos variánsában a teljesítményfokozás legfőbb mozgatója.

A 9. életév táján újabb fordulópontot fedezhetünk fel, amely fontos a mi munkánk szempontjából. A gyerekekben ezidőtájt alakul ki az autonóm erkölcs elsajátításának készsége. Véleménye van a 9 éves gyerekeknek, és ha ezt a véleményt nem vesszük tudomásul, ha nem számolunk vele, akkor a világnézeti nevelés, a közösségi nevelés súlyos törést szenved. Az ismeretterjesztésnek ezekre a fejlődéslélektani jellemzőkre kell tehát építenie, ezek irányában kell hatnia, ezekkel kell erősítenie magát.

Az absztrakt művelési intelligencia szintjének határán a gyerek már képes rendszerbe rakni ismereteit, tapasztalatait, le tud vonni következtetéseket. Ekkor kezd rendszerre szerveződni korábbi világkép elemekből világszemlélete. Az elkövetkező két-három év alatt ki is formálódik ez a rendszer, amelynek a minősége, tartalmi gazdagsága rajtunk, népművelőkön, ismeretterjesztőkön is múlik.

Ebben az időszakban, 10 éves korban igen nagy próbatétel következik a gyerek életében: 5. osztályos lesz. Az eddig egységesnek tapasztalt világ, a sokoldalúságában is egésznek mutatkozó tudomány egyszerre szétparcellázódik, tantárgyakra bomlik. Az éppen kialakulni kezdő rendszerben erős ellenha-

tásként jelentkezik ez a fordulat. Ha itt nem kapcsolódik be a közmívelődés, mint párhuzamos ismeretszerzési lehetőség az iskola mellett, és nem próbálja megteremtani, megtanítani, kiépíteni az integráció készségét; akkor valóban szétmull a világ, és a következmény a magasan kvalifikált szakbarbár.

A 11. életév tájékán megjelenik már a specializáció igénye. Nagyon fontos, hogy előtte járjon az integráció készségének kifejlődése, mert ha nem, akkor kihull a világ fele, mint élmény az ember életéből. Kihull - még lehetőségben is - a Háború és béke, és számos remekmű. Ez az a kor, amikor szenvedélyessé válik a gyerek, amikor az álmodozás megszületik, amikor olyan elaborációs tevékenységi formákat választ, amelyek a játéknál realisabb természetűek. Már nincs meg a ket-tős tudat, a mintha helyzet. Már úgy álmodozik, hogy ő maga az elképzelt feladat hőse személyesen: a nagy filmszínész, a nagy focista. Ezt a szenvedélyt, amely ebben a korban - a tulajdonképpeni kamaszkorban - mozgatja a személyiséget, hol munkára, hol specializációra, elmélyült ismeretszerzésre fordítja. És, ha nem tudja mire használni? Ekkor jelenik meg a szenvedélyes olvasás, tulajdonképpen ekkor bontakozik ki a Freud által oly szakszerűen és emlékezetesen leírt szublimáció. Maga az álmodozás is, de főképp ez a szenvedélyes munka, a már 6 éves korban is kísértő és a következő években egyre erősödő szexuális feszültségek kompenzálását szolgálja.

Már Freud is jelzi, és az egész korszerű szakirodalom harsogja, hogy a feszültség, a problémahelyzet már hat éves korban jelentkezik. És mi mikor tartunk szexuális felvilágosítást - hozzáteszem, csak felvilágosítást -, nem nevelést kezdünk el és folytatunk. Hát valahol a 13-14 éves kor tájékán. Már megint elkéstünk! Először is nem felvilágosításra van szükség, hiszen addigra már többnyire majdnem mindent tud az ifjú. Az ismeretek tekintetében csak néhány apró hézagot kell pótolni. /Közismert az a történet, hogy a mama fel akarja világosítani lányát, aki döbbenten kérdez vissza a szemérmes magyarázatra: - "Anyú, te még mindig ezt hiszed?"/

A gyerekek egymást sokkal hamarabb "felvilágosítják", a gyerekeink kipirult arcáról, suttogásaik izgalmából könnyen következtethetünk rá, hogy mikor jön el ez a pillanat. Mi pedig ilyenkor becsukjuk a szemünket.

Tulajdonképpen akkor, amikor mi a szexuális felvilágosítást végezzük, akkor valóban van egyfajta feladatunk, de ez nem ismeretközli jellegű. Ekkor már nem információ nyújtásra van szükség, hanem magatartás-szabályozásra, amelynek leginkább bevált és demokratikus eszköze a vita. Eddigre ui. már kész a személyiség, intellektuálisan is, képes vitatkozni. Nem arra kíváncsi már, hogy milyen nemi szervek vannak, jó lett volna, ha azt 6 éves korában tudja, mert akkor fantáziált róla, és sok hajmeresztő tévedésen át jutott el a nagyon is egyszerű igazsághoz. Mostmár nemcsak ismerete, véleménye is van. Arra van szüksége, hogy ezt a véleményét elmondhassa, hogy szembesítse a társadalmi gyakorlattal. Szabad, demokratikus vitát igényel, olyat, amelyben nincs helye a tekintélyelvnek, olyat, amelyben immár felnőttel egyenlő színvonalú szellemi képességeit partneri egyenlőség alapján teheti mérlegre. Nehéz dolog ez, főként a felnőtteknek nehéz, mert minden élettapasztalatra hivatkozás, tekintélyre hivatkozásnak tűnik; mégis a legjelentősebb segítséget ezek a viták adják - különösen, ha közösségben folynak - a majdani önálló életvezetés kialakításához, a közéleti tevékenységben való részvétel szociális készségéhez. Kihívás, próbatétel a feladat az ifjúnak, és sokkal kevésbé ismeretközlés a mi munkánk.

Milyen ismeretterjesztő formák kapcsolódhatnak ezekhez a korszakokhoz? Milyen sajátosságai vannak e korosztály közművelődési tevékenységének? Ha csak a motivációkat vesszük szemügyre /1. táblázat/, a rájuk épülő formák gazdag variációját lehetne itt felsorolni. Ha pedig ezeket kapcsolatba hozzuk a szóbanforgó életkorban kialakításra váró készségekkel, a választék tovább növekszik.

A világepítésnek elsősorban komplexitását kell segítenünk. A sokoldalúságban a rendezéshez, az alkotó megoldásokhoz és a kreativitáshoz kell közvetlen tapasztalásból kiinduló foglalkozási formákat keresnünk.

Ha az integráció az igény, keressük tudatosan az olyan témákat, helyzeteket, feladatokat, amelyeknek interdiszciplinális válaszadási lehetősége kézenfekvő. A 10-12 éveseknél a specializáció elmélyülési igényét folyamatosan igyekezzünk az általános érdeklődés folyamatos szélesítésével egyensúlyozni. Keressünk olyan feladatokat, amelyek megoldásához mindkettőre egyszerre szükség van. Ezek a feladatok akár rejtvények, játékos helyzetek is lehetnek, amelyek egyben a személyiség kreatív vonásait is fejlesztik.

P1. Szemelvények a teremtés könyveiből
/Kötetlen eszmeosere 7. osztályosokkal/

Beautatott szemelvények: Biblia - Teremtés könyve
/részlet/

Kalevala /részlet/ A világ születése
Indián és afrikai néger teremtés-mitoszok

Jean Effel: A világ teremtése /diafilm/

Michelangelo: Teremtés /diaképek a freskóról/

A bolygók születésével kapcsolatos tudományos hipotézisek ismertetése /diafilmmel illusztrált rövid előadás/.

A felsorolt információhordozók csak megindítják a beszélgetést, amelyet a két TIT-előadó /irodalom-szakos és csillagász/ vezet, tovább segít és végül befejez. Hasonló összeállítás az ember, a társadalom, a technika, a tudomány és a művészet "születéséről" is összeállítható. A programok sorozattá fűzhetők össze.

Itt szeretnék még néhány szót ejteni az ún. kettős nevelésről. Az utóbbi időben már nem emlegetjük annyit, de még mindig nem tettük helyére a kérdést. Vajon kérhetem-e arra a szülőt, hogy gyerekével együtt élve, azt nevelve rejtse el a

saját világnézetét, a saját világról alkotott véleményét a tulajdon otthonában? Szerencsére ezt nem is tudja megtenni. De ha tudná, mi lenne abból? A gyereket nem tudnánk megtanítani gondolkodni! Nem tudnánk felvértezni a világ ellentmondásaival szemben! Akkor tudom felépíteni - statikailag is megalapozni - a világnézetét, ha különböző szempontokat mutatok be neki. Akkor tudom biztosítani a szellemi állóképességét, a szellemi rugalmasságát, ha megmutatom az érem egyik oldalát és másik oldalát, ha megtanítom arra, hogy mindenben - ha szakirodalmat néz, ha újságot olvas - létezik másik szempont is, akár egyszerre több, ezek ellentmondhatnak egymásnak, és az ő feladata, adott esetben csakis az övé, hogy döntsön a kérdésben, hogy kiválassza a hitelt érdemlő igazságot. Ha erre nem tudjuk megtanítani, ha nem tudjuk őket döntésképesé tenni, akkor nem tudunk felnőtteket nevelni, akkor nem tudunk társadalmat "üzemeltetni".

A konfrontáció igénye tulajdonképpen már 11-12 éves korban megjelenik, majd 13-14 éves korban kihívóan nyilvánul meg rendkívül éles helyzeteket teremtve, és amelyik családban nem volt elég nyílt a légkör /úgy is mondhatnánk: nem volt elég következetesen "kettős" a nevelés/ a "nemzedéki" összeütközések végtelen sorát produkálja. Tud-e ebben segíteni az ismeretterjesztés? Mindenekelőtt abban, hogy ismereteit ellenőrizze. Adjuk meg számára a lehetőséget, hogy utána nézzen tudományos adatoknak, megismerjen tudományos hipotéziseket és azok cáfolatait, és ütköztesse a saját ismereteit a szakember ismereteivel. Ne előadás tartásra kérjük fel pl. Czeizel Endrét, hanem előzetes beszélgetésekkel, könyvek ajánlásával és előlvasztatásával felkészített fiatalok körében vitavezetésre.

Egyetlen kérdéssel még szeretnék itt foglalkozni: mégpedig a hátrányos helyzettel. Fontosnak tartom a kérdést a vele kapcsolatban elkövetett súlyos hibák miatt. Sági Mária: Művelődés és személyiség c. könyvében /a Népművelési Propaganda Irodánál jelent meg 1979-ben/ leírja azt, hogy a művelődésben tapasztalt hátrányoknak az alapja: a személyiség valahol a

gyerekkor, vagy a kamaszkor valamelyik fejlődési fokán megakadt, és a művelődési igény ennek következtében oszorbát szenved. Ha ez igaz, legfontosabb feladat azt kideríteni, hogy hol akadt meg, miben akadt meg? Azt már észrevehetjük, hogy valahol a készségekkel van baj, az ismeretek kezelésével van baj és nem is az ismeretekkel.

Mi pedig, mikor a hátrányt korrigálni akarjuk, nem teszünk egyebet, mint ismereteket adunk intenzívebb és nagyobb mennyiségben az átlagosnál, és az ismeretek feldolgozásának készségét adottnak vesszük. A készség viszont hiányzik, tehát az ismeret csak nyomasztó lehet. Hol lehet tehát a hátrány pótlását megragadni? A hátrányt úgy kell pótolni, hogy először meg kell teremteni az emberben a hiány ismerete mellett a hiány pótlásának igényét és vele egyidőben azt a hitet is, hogy pótlására képes. Csak akkor lehetünk képesek arra, hogy a szóbanforgó kérdésben otthon legyünk, ha elhisszük magunkról a kérdésben való illetékességet. A kreativitásra nevelés szakirodalmában gyakran szerepel ez a kifejezés kulcsszóként: kompetencia. Nem véletlenül. A kreativitás a legeredményesebb stratégia az ismeretszerzési kudarcok ellen, ezért hiánypótlásra is rendkívül alkalmas.

A valóság elsajátításában kompetens az ember, mert a kultúrája, a háttere elég ahhoz, hogy a valóságnak a tapasztalt jelenségét észlelje, megfigyelje, saját tapasztalatainak mérlegén megmérje, elvonatkoztassa és általánosítsa, vagyis feldolgozza. Erre megvannak a készségei, ha valamelyik készsége valahol hiányzik, a hiány felismerése után arra is megvan a lehetősége, hogy pótolja.

Az ismeretterjesztésnek a gyerekkorban óriási jelentősége van. Olyan párhuzamos lehetőséget nyújt az iskola mellett, amely a teljes emberré nevelés, a sokoldalúan fejlett emberré nevelés megvalósításának egyetlen lehetősége.

Intésméreyek	Kor	Szellemi szintek	Játékformák	Jellemzők	Motivációk	Készségek		
	0-1	ÉRZÉKSZERVIZ MOZGÁSOK	UTÁNZÁS A JÁTÉK SZÜLETÉSE		REFLEX JELLEGŰ	MOZGÁS		
Egylétező	1-2	PREVERBÁLIS SZINT	ISMÉTLŐ TEVÉKENYSÉGEK ISMERT KÖVETKEZMÉNNYEL		MOT. CSOPORTOK TÁJÉKOZÓDÁS A DOLGOK MEGNEVEZÉSE	TÁRGYAK AZONOSÍTÁSA		
	2-4	VERBÁLIS KOMMUNIKÁCIÓ A	MOZGÁSOS "GYAKORLÓ" JÁTÉKOK SZIMBÓLUM ELEMÉK MEGJELENÉSE					
Óvoda	4-6	SZEMLÉLETES GONDOLKODÁS SZINTJE	SZIMBOLIKUS JÁTÉKOK		VERBÁLIS FEJLŐDÉS SZEREPTANULÁS OLVASÁSRA NEVELÉS	ÖNKIFEJEZÉS MŰV. ATTITŰD KÖZÖSSÉG IGÉNY SZEMÉLYES KAPCS.	KOMM. KÉSZSÉG KULT. HORDOZÓI EGYÜTTMŰKÖDÉS ÉRZELMI SZELERKŐ	
	Ált. isk. alsó t.	6-7	A KONKRÉT MŰVELETI INTELLIGENCIA SZINTJE	SZEREPIJÁTÉKOK SZIMBOLIKUS ALAPU KOMBINÁCIÓS ALKOTÓ JÁTÉKOK	SZABÁLY JÁTÉKOK	VILÁGÉPÍTÉS (KÉZIKÖNYVTÁR) KIVÁNCBSÁG	ISMERETSZERZÉS ALKOTÁS SZEREPTANULÁS	RENDEZÉS KREÁCIÓ SZABÁLYEMERET
		7-8						
		8-9						
9-10								
Ált. isk. felső t.	10-11	AZ ABSZTRAKT MŰVELETI INTELLIGENCIA SZINTJE	ELABORÁCIÓS TEVÉKENYSÉGEK	SZABÁLY JÁTÉKOK KITEJEBESÉSE	SZAKKÖRI TEV.	VILÁKÉP KIALAKÍTÁS	INTEGRÁCIÓ	
	11-12		ÁLMODOZÁS HOBBK MUNKA TEV.		II. szakasz TÁRSASÉLET SZÓRÁKOZÁS	SPECIALIZÁCIÓ OLVASÁSII	ÖNISMERETI IGÉNY	ÁLMODOZÁS SZUBLIMÁCIÓ
	12-13					VITAKÉSZSÉG KONFRONTÁCIÓ	SAJÁT HELYÉNEK MEGTALÁLÁSA	VITA KÖZÉLETI TEV.
	13-14							
	14							